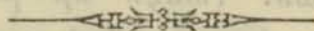

յատուճը, երեք հսկայական հեշտաեռներով, ածուխի տոպրակներով, հացով լի քաղցրանքներով, շաքարի, թէյի և այլ իրերի արկղներով: Միւս վագոնում բացուեցաւ դեղատուն, ուր և տեղաւորուած էին ի միջի այլոց բժիշկները. իսկ երրորդ վագոնը՝ ընդհանրապէս յայտարարութիւնների և տեղեկատու բաժանմունք (справочное отделение) պոստային մարկաներ, բաց նամակներ վաճառելու մաս կոչուեցաւ: Այսպէս որոշ կազմակերպութեամբ մնաք բարեաւի աղաղակներով օդը թնդացնելով թողեցինք Մոսկուան, որ մի քանի րոպէից յետոյ անյայտացաւ մեր տեսողութիւնից:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Շատ բառեր կան, որ չունին ճիշտ սահման, և խառնում են մէկը միւսին, սակայն մի և նոյն ժամանակ անհրաժեշտ են մտքեր հաղորդելու համար. այսպէս են դաստիարակութիւն (воспитание), կրթութիւն (образование) և մինչև իսկ ուսուցում (обучение) բառերը:

Մանկավարժները երբեմն չեն ընդունում կրթութեան և դաստիարակութեան տարբերութիւնը և մի և նոյն ժամանակ առանց կրթութիւն, դաստիարակութիւն և ուսուցում կամ դասաւանդութիւն (преподавание) բառերը դորժ ածելու անկարող են իրենց մտքերն արտայայտել: Անհրաժեշտաբար պէտք է որ այս բառերին համապատասխանող առանձին գաղափարներ լինին: Գուցէ պատճառներ կան, որ բնազդաբար չենք կամենում ճիշտ և բուն իմաստով դորժ ածել այս գաղափարները, սակայն գոյութիւն ունին այս գաղափարները և իրաւունք ունին առանձին առանձին գոյութիւն ունենալու: Գերմանիա-

յում Erziehung (դաստիարակութիւն) և Unterricht (ուսուցում) գաղափարները որոշ ստորաբաժանում ունին: Ընդունուած է, որ դասաւանդութիւնը մտնում է դաստիարակութեան մէջ. որ դասաւանդութիւնը դաստիարակութեան գլխաւոր միջոցներից մէկն է. որ ամեն մի դասաւանդութիւն դաստիարակչական տարր ունի իւր մէջ, ferziehliges Element: Իսկ կրթութիւն գաղափարը, Bildungը, կամ դաստիարակութեանն են խառնում կամ դասաւանդութեանը: Գերմանացիների տուած սահմանը, որ ամենից ընդհանուրն է, հետեւեալն է. դաստիարակութիւնն ամենալաւ մարդիկ կրթելու միջոցն է, որ պէտք է համաձայն լինի մարդկային կատարելութեան՝ որոշ դաշագլխից մշակուած իդէալին: Դասաւանդութիւնը, որ բարոյական զարգացում է պարունակում, թէև նպատակին հասնելու միակ միջոցը չէ, սակայն ամենագլխաւորներից մէկն է, որոնց թւում բացի դասաւանդութիւնից գոյութիւն ունի դաստիարակողին որոշ դաստիարակութեան նպատակի համար շահաւէտ պայմանների մէջ դնելը, այն է՝ կարգապահութիւնն (дисциплина) ու բռնութիւնը (Zucht):

Մարդու հոգին, ասում են գերմանացիք, պէտք է մարդուի մարմնի պէս. Der Geist muss gezüchtigt:

Ինչպէս ասուեցաւ, կրթութիւնը Գերմանիայում հասարակութեան մէջ և երբեմն մինչև իսկ մանկավարժական գրականութեան մէջ կամ դասաւանդութեանն ու դաստիարակութեանն են խառնում կամ հասարակական երեւոյթ է ճանաչում, որի հետ մանկավարժութիւնը գործ չունի: Ֆրանսերէնում նոյն իսկ չգիտեմ մի բառ, որ համապատասխանէ «կրթութիւն» գաղափարին. éducation, instruction, civilisation բոլորովին ուրիշ գաղափարներ են: Նմանապէս և անգլիերէնում չկայ կրթութիւն գաղափարին համապատասխանող բառ:

Գերմանական գործնական մանկավարժները (pädagogisch-praktisch) երբեմն մինչև իսկ բնաւ չեն ընդունում դաստիարակութեան և կրթութեան ստորաբաժանումը. թէ մեկը և թէ միւրը նոցա հասկացողութեան մէջ միանում,

մի ամբողջութիւն, մի անբաժանելի բան է դառնում։
Զրուցելով նշանաւոր Ռիստերուեզի հետ խօսքը բերի կրթութեան, դաստիարակութեան և դասաւանդութեան խնդրին։
Ռիստերուեզը կծու հեղեղութեամբ խօսեց այն մարդկանց մասին, որոնք ստորաբաժանում են այս գաղափարները, — նորա հասկացողութեամբ թէ մէկը և թէ միւսը միանում են։ Եւ մի և նոյն ժամանակ խօսում էինք դաստիարակութեան, կրթութեան և դասաւանդութեան մասին և լաւ հասկանում իրար։ Հէնց ինքն ասաց, որ կրթութեան մէջ կայ դաստիարակչական տարր, որ պարունակւում է իւրաքանչիւր դասաւանդութեան մէջ։

Ի՞նչ են նշանակում այս բառերը, ինչպէս են հասկացւում և ինչպէս պէտք է հասկացուին։

Ձեռք կրկնիլ այն վէճերն ու խօսակցութիւնները, որ ունեցել եմ՝ մանկավարժների հետ այս առարկայի մասին, և ոչ էլ կըքաղեմ գրքերից այն հակասական կարծիքները, որ գոյութիւն ունին գրականութեան մէջ նոյն առարկայի մասին, — այդ չափազանց երկար կը լինէր, և իւրաքանչիւր ոք կարգալով մանկավարժական առաջին յօդուածը՝ կարող է ստուգել խօսքերիս ճշմարտութիւնը, — այլ այստեղ կ'աշխատեմ բացատրել այս գաղափարների ծագումը, տարբերութիւններն ու հասկացողութեան անորոշութեան պատճառները։

Մանկավարժների հասկացողութեամբ դաստիարակութեան մէջ մտնում է դասաւանդութիւնը։

Մանկավարժութիւն կոչուած գիտութիւնը զբաղում է միայն դաստիարակութեամբ և նայում է կրթութեան մարդուն իբրեւ մի էակի, որ կատարելագոյն ենթարկւում է դաստիարակողին։ Կրթութեան միայն նորա օգնութեամբ է ստանում կրթիչ կամ դաստիարակիչ տպաւորութիւններ, լինին սօքա գրքեր, զրոյցներ և յիշողութեան պահանջներ, գեղարուեստական կամ մարմնական վարժութիւններ։ Թոյլ է տրուում, որ ամբողջ արտաքին աշխարհն այնքան ազդէ աշակերտին, որքան որ դաստիարակողը յարմար կը դատէ։ Դաստիարակողն աշխարհի

ազդեցութիւնից իւր ասնին անթափանցելի պատնէշով հեռու պահել է աշխատում և միայն իւր դիտական դպրոցական — դաստիարակչական ճաղաքից բաց թողնում այն, ինչ որ օգտակար է համարում: Չեմ խօսում այն բանի մասին, թէ ինչ էին անում կամ ինչ են անում այսպէս կոչուած յետադէմ մարդիկ. ես ջուր չեմ ծեծում, այլ խօսում եմ, թէ ինչպէս են հասկանում դաստիարակութիւնը և ինչպէս են դաստիարակում ամենալու կոչուած առաջնակարգ դաստիարակները: Ամեն տեղ կեանքի ազդեցութիւնը մանկավարժի հոգացողութիւնից հեռացուած է, ամեն տեղ դպրոցը գրքի այն իմաստութեան չինական պարսպով է պատած, որի միջից կեանքի կրթիչ ազդեցութիւնն այնքան է միայն քաց թողնւում, որքան որ հաճելի է դաստիարակողներին: Կեանքի ազդեցութիւնը չէ ընդունւում: Այսպէս է նայում մանկավարժութիւն կոչուած գիտութիւնը, որովհետեւ իրաւունք է համարում դիտենալու այն, ինչ որ պէտք է ամենալու մարդկրթելու, և հնարաւոր է գտնում սանից հեռացնել ամեն մի հակադաստիարակչական (вѣвоспитательный) ազդեցութիւն, այսպէս է վարւում և դաստիարակութեան պրաքտիկան:

Այսպիսի հայեացքի շնորհիւ ընականաբար կշիռութուէին դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը, որովհետեւ ընդունւում է, որ եթէ չլինէր դաստիարակութիւն, չէր լինիլ և կրթութիւն: Սակայն վերջին ժամանակներս, երբ սկսեցին ազատ կերպով զգալ կրթութեան ազատութեան պահանջը, լաւագոյն մանկավարժներն այն համոզման եկան, որ դասաւանդութիւնը դաստիարակութեան միակ միջոցն է, և այդ ստիպողական և պարտաւորեցուցիչ դասաւանդութիւնը, որի պատճառով և չիթութւմ էին երեք դադարիւրներն էլ, այն է՝ դաստիարակութիւն, կրթութիւն և ուսուցում:

Տեսական մանկավարժի (педагогъ — теоретикъ) հասկացողութեամբ դաստիարակութիւնը մի մարդու միւս մարդու վրայ ունեցած ներգործութիւն է և պարունա-

կում է երեք գործողութիւն 1) դաստիարակողի բարոյական կամ բռնի ազդեցութիւնը — կեանքի եղանակ ու պատիժներ, 2) ուսուցանելը, դասաւանդելը և 3) այն ազդեցութիւններով առաջնորդելը, որ կեանքը թողել է դաստիարակուողի վրայ: Մեր համոզմամբ սխալն ու գաղափարների շփոթութիւնն այն բանից է առաջանում, որ մանկավարժութիւնն իւր առարկան դաստիարակութիւնն է համարում և ոչ թէ կրթութիւնը և հնարաւոր չէ գտնում, որ դաստիարակողը կարողանայ նախատեսել, համեմատել և սրոշել կեանքի բոլոր ազդեցութիւնները: Իւրաքանչիւր մանկավարժ համաձայն է այն բանին, որ կեանքն իւր ազդեցութիւնը թողնում է նախ քան դպրոց մտնելը և դպրոցից յետոյ, նաև գալրոցում եղած ժամանակ, չնայելով որ շարունակ աշխատում են կեանքը հեռացնել: Այս ազդեցութիւնն այնքան զօրեղ է, որ մեծ մասամբ ոչնչացնում է դպրոցական դաստիարակութեան ամբողջ ազդեցութիւնը, սակայն այս բանը մանկավարժը մանկավարժութեան արուեստի և գիտութեան զարգացման թերութիւն է նկատում լոկ և յամենայն դէպս իւր նպատակը մարդկանց որոշ եղանակով դաստիարակելն է համարում և ոչ թէ կրթելը, այսինքն այն ճանապարհների ուսումնասիրութիւնը, որոնց միջոցով կրթւում են մարդիկ, և այն, ինչ որ նպաստում է այս ազատ կրթութեանը: Համաձայն եմ այն բանին, որ Unterricht, ուսուցումը (учение), դասաւանդութիւնը (преподавание) դաստիարակութեան, Erziehung-ի, մասն է, սակայն կրթութեան մէջ մտնում է թէ մէկը և թէ միւսը:

Դաստիարակութիւնը մանկավարժութեան առարկան չէ, այլ այն երևոյթներից մէկը, որին մանկավարժութիւնը չէ կարող ուշադրութիւն չդարձնել, իսկ մանկավարժութեան առարկան կարող է և պէտք է լինի միայն կրթութիւնը: Մեր համոզմամբ կրթութիւնն ընդարձակ մտքով առած այն բոլոր ազդեցութիւնների համագումարն է, որոնք զարգացնում են մարդու, տալիս են նորան աւելի լայն աշխարհայեցողութիւն, տալիս են նորան

նոր տեղեկութիւններ: Մանկական խաղերն ու չարչարանքները, ծնողների պատիժներն ու դժբերը, աշխատանքներն ու բռնի և ազատ ուսուցումը, արուեստներն ու գիտութիւնները, կեանքը—բոլորն էլ կրթում են:

Կրթութիւն ասելով ընդհանրապէս կամ այն բոլոր ազդեցութիւնների հետեւանքն է հասկացում, որ թողնում է կեանքը մարդուս վրայ (ամարդու կրթութեան իմաստով դործ ենք ածում կրթուած մարդ) կամ նոյն այն ազդեցութիւնը, որ թողնում են մարդուս վրայ կեանքի բոլոր պայմանները (գերմանացու, մուսիկի, ազնուականի կրթութեան իմաստով դործ ենք ածում հետեւեալը, մարդը ստացել է լաւ կամ վատ կրթութիւն և այլն): Մենք միայն այս վերջինի հետ դործ ունենք: Դաստիարակութիւնն այն ազդեցութիւնն է, որ մի մարդ ունենում է միւսի վրայ այն նպատակով, որ ստիպէ դաստիարակողին իւրացնելու որոշ անհատական բարոյական սովորութիւններ (нравственная привычка) (ասում ենք՝ նորան կեդծաւոր, աւագակ կամ բարի մարդ են դաստիարակել: Սպարտացիները դաստիարակում էին որտոտ մարդիկ, ֆրանսիացիները դաստիարակում են միակողմանի և ինքնագոհ մարդիկ): Դասաւանդութիւնն այն է, որ մի մարդ միւսին տեղեկութիւններ է տալիս (կարելի է դաս տալ ճատրակ (շախմատ) խաղալ, պատմութիւն, կօշկակարութիւն: Ուսուցումը, դասաւանդութեան մի տարբեր կողմը այն ազդեցութիւնն է, որ մի մարդ ունենում է միւսի վրայ այն նպատակով, որ ստիպէ աշակերտին իւրացնելու որոշ ֆիզիքական անհատական սովորութիւններ (սովորեցնել երգել, հիւսնութիւն անել, պարել, թիավարել, անգիր արտասանել): Ուսուցումն ու դասաւանդութիւնը կրթելով միջոցներն են, երբ ազատ են. դաստիարակութեան միջոցներ՝ երբ սովորեցնելը բռնի է, իսկ դասաւանդութիւնը սահմանափակ, այսինքն աւանդում են միայն այն առարկաները, որ դաստիարակողը կարեւոր է համարում: Ծշմարտութիւնը պարզ է և բնազդաբար յայտնւում է իւրաքանչիւրին: Ինչքան էլ աշխատելու

լինինք անջատելին միացնել ձուլել, անբաժանելին ստորաբաժանել և գաղափարները համապատասխանել տալ գոյութիւն ունեցող իրերին, — ճշմարտութիւնն ակներև կըմնայ:

Դաստիարակութիւնն այն ստիպողական ու բռնի ազդեցութիւնն է, որ մի անձնաւորութիւն ունենում է միւսի վրայ այն նպատակով, որ կրթէ այնպիսի մարդ, որ մեզ լաւ է թւում, իսկ կրթութիւնը մարդկանց այն աղատ յարաբերութիւնն է, որի հիմունքն է մէկի տեղեկութիւնների ձեռք բերելու պահանջը, իսկ միւսի պահանջն է արդէն նորա ձեռք բերածը հաղորդելը: Դաստանդութիւնը, Unterrichtը, միշտ է ինչպէս կրթութեան, այնպէս և դաստիարակութեան: Դաստիարակութեան և կրթութեան տարբերութիւնը միայն բնութիւնն է, որ դաստիարակութիւնն իւր իրաւունքն է համարում: Դաստիարակութիւնը բռնի կրթութիւնն է: Կրթութիւնն ազատ է:

Դաստիարակութիւն, ֆրանսերէն *éducation*, անգլիերէն *education*, գերմաներէն *Erziehung* բառերն այնպիսի գաղափարներ են, որոնք գոյութիւն ունին եւրոպայում, իսկ կրթութիւնն (*образование*) այնպիսի հասկացողութիւն է, որ միայն Ռուսաստանում գոյութիւն ունի և մասամբ Գերմանիայում, որտեղ գոյութիւն ունի գրեթէ համապատասխան բառ՝ *Bildung*: Իսկ Ֆրանսիայում և Անգլիայում այս գաղափարն ու բառը ամենևին չկան: *Civilisation*ը լուսաւորութիւնն (*просвещение*) է, *instruction*ը եւրոպական այնպիսի հասկացողութիւն է, որ ուսերէն չէ թարգմանւում և նշանակում է դպրոցական գիտական տեղեկութիւնների հարստութիւն կամ այս տեղեկութիւնները հաղորդելը, բայց ոչ կրթութիւն, որ պարունակում է և՛ գիտական ծանօթութիւններ, և՛ արուեստներ և՛ ֆիզիքական դորգացում:

Լ. Ն. Տալսոյ:

Փ. Բ.

(Շարունակելի)